Protectori zoomorfi ai casei. O perspectivă deschisă de documente inedite aflate în Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei

Adina HULUBAȘ*

Keywords: *House deities*; *magic beliefs*; *snake of the house*; *swallow*; *stork*

Drumul lung al asumării spaţiului de locuit nu se opreşte o dată cu sfinţirea casei şi actul comensualităţii cu membrii comunităţii, fiindcă forţele răuvoitoare dau târcoale periodic (riturile calendaristice sunt construite pe ideea „epuizării" ciclice a universului[1]) şi spontan, atunci când diverse persoane râvnesc la avutul familiei (femeilor în travaliu şi lehuze li „se făcea pe ursită" pentru a muri, ca soţul lor să se însoare cu alta, acte de răzbunare pe cale magică puneau în pericol sănătatea membrilor familiei etc.); nu este suficient, aşadar, să alegem un loc benefic, să îl obţinem printr-o negociere atentă de la *spiritul locului*, să oferim jertfe construcţiei şi să depunem în temelie ofrande propiţiatorii, alături de serviciile religioase canonice. E nevoie de o întărire constantă a scutului magic, fiindcă percepţia românească despre lume are la bază convingerea că forţele antagonice (denumite Nefârtate, Iuda, vrăjmaşul etc.) încearcă fără încetare să distrugă stâlpii Creaţiei[2].

Dacă ridicarea unei casei reiterează începutul lumii, a cărei arhitectură este descrisă asemenea structurilor tradiţionale (pământul stă pe *furci*), e limpede că şi agresiunile asupra mediului casnic resimt forţele oponente în aceeaşi paradigmă ontologică. Punerea sub protecţie solară, a cărei transfigurare culturală a luat forma cultului creştin, este prima reacţie de apărare în faţa atacurilor nefaste. Atunci când nu se indică altceva, datele etnografice de mai jos fac parte din Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, fondată în anul 1970. Informațiile au fost culese începând cu anul 1970.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iaşi a Academiei Române, Iaşi, România (adina.hulubas@gmail.com).

[1] Aşa pot fi înţelese ramurile verzi şi brazda de iarbă aşezate la poartă, deasupra uşii de intrare şi la icoană. Revenirea graduală la viaţă a naturii este captată în plan energetic de familia rezidentă: salcia înfrunzeşte prima şi este adusă în spaţiul domestic de Florii, „glia" cu iarbă verde este depusă la poartă de Sfântul Gheorghe, la Ispas frunzele de nuc împodobesc intrarea în gospodărie, iar la Rusalii crengile de tei devin instrumente ale magiei prin contagiune. În plus, spaţiile de trecere, vulnerabile în faţa intruziunilor sunt fortificate în plan magic, iar divinităţile tutelare ale pragului beneficiază de ofrandă şi asigură în continuare protecţia aşezării.

[2] „Pământul stă pe şase furci de ceară. Iuda roade mereu la ele, ca să scufunde pământul şi să se prăpădească lumea, dar când isprăveşte una de ros, dă fuga la alta şi pân' s-o roază, cea roasă creşte la loc. Și aşa el roade de colo până colo, făr' de nici un folos" (Pamfile 2006: 145–146).

„Philologica Jassyensia", an XV, nr. 2 (30), 2019, p. 111–120

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

Colţul estic al clădirii, peretele dinspre răsărit sau locul unde va fi pusă icoana (deci, aceeaşi direcţie cardinală) sunt puncte ale viitoarei locuinţe în care jertfele sunt depuse cu scop multiplu: îmbunarea lui *genius loci* (la Voineşti – Iaşi se pune capul de pasăre sub prima furcă bătută spre răsărit, iar găina o mănâncă „oaminii cari fac casa. Ca să nu mai moarî nimeni sî dă dejma casâi"), propiţiatoriu (se îngroapă „o căniţă de lut cu grâu, ulei, bani, la colţu' de la răsărit", în Heleşteni – Iaşi, dar practica de a aşeza aici alimente este cunoscută şi în localităţi vasluiene şi botoşănene) şi apotropaice: o cruce este îngropată sub construcţie, pe laterala estică (Ţibubanii de Jos şi Vânători-Neamţ – Neamţ, Oniceni – Suceava). Monedele sunt adeseori îngropate în temelie spre soare-răsare, iar la Blăgeşti – Iaşi am văzut că forma edulcorată a ritului păstrează indiciul unui sacrificiu uman implicit, fiindcă un copil trebuie să îi pună în construcţie.

Nu e deloc întâmplător, aşadar, că motivele decorative întâlnite şi astăzi pe pereţii exteriori ai caselor şi pe porţi invocă prezenţa soarelui. Fie că este tencuită în altorelief sau pictată pe faţadă, rozeta solară, denumită în literatura din străinătate şi *hexafoil*, datorită celor şase petale ce o caracterizează, are o istorie culturală milenară, la numeroase culturi ale lumii[3]. În localităţile din Moldova ea mai poate fi văzută pe frontoanele caselor, la răsuflătorile acoperişului şi, desigur, pe stâlpii de la porţile vechi, uneori suprapusă pe „capul strămoşului" – partea superioară a stâlpului cu formă antropomorfă.

Formele stilizate ale reprezentărilor solare sunt cu atât mai răspândite şi nimeni nu mai conştientizează astăzi semnificaţia lor, dincolo de geometrism şi funcţia estetică: spirale, cercuri şi romburi apar pretutindeni în arhitectura ţărănească. Funcţiile magice iniţiale erau, de asemenea, de protecţie şi augurală, ele fiind în rezonanţă cu alte compartimente ale culturii populare în care pot fi regăsite, aşa cum se întâmplă şi cu rozeta solară: portul tradiţional, olăritul, încondeiatul ouălor, mobilier, decorarea obiectelor meşteşugăreşti (recipiente pentru praful de puşcă, vătala de la războiul de ţesut, tiparele de caş, baltagele şi botele ciobăneşti ş.a.m.d.).

Raportarea la cultul solar defineşte mentalul tradiţional, atât în plan ceremonial (riturile solstiţiale şi echinoţiale vin în ajutorului astrului care condiţionează viaţa pe pământ), cât şi referenţial. Numeroase legende şi credinţe populare atribuie o descendenţă solară unui număr semnificativ de specii ale faunei şi florei. Atunci când vietăţile încărcate de aura divină sunt atrase de gospodăriile omeneşti evenimentul este trăit ca un *omen* şi tabu-urile se instaurează pentru a păstra intactă contagiunea pozitivă.

Cuiburile de rândunele şi berze

[3] În anul 2016 au fost înscrise pe Lista Patrimoniului Universal UNESCO monumentele funerare numite *stećci*, ce se află într-un număr covârşitor pe teritoriul Bosniei şi Herţegovinei (60.000), dar şi la frontiera Croaţiei, a Serbiei şi în Muntenegru. Amplasate între secolul al XII-lea şi al XVI-lea, ele conţin diferite motive decorative, printre care se întâlneşte şi rozeta solară, în aceeaşi formă pe care o vedem şi azi pe porţi, mobilier etc. în România. *Stećci* sunt asociate cu populaţiile de vlahi, însă nu aceeaşi înrâurire culturală o putem bănui în cazul desoperirii recente a unei pietre funerare cu caracteristici foarte asemănătoare în Magdala, Israel, sau a rozetelor atestate în bisericile din Marea Britanie.

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

Observarea perioadei de migraţie a rândunelelor şi a berzelor a creat asocierea acestor păsări cu ritmul solar. În limba franceză există proverbul „cu o rândunică nu se face primăvară", iar „în China, odinioară, data sosirii şi a plecării rândunelelor coincidea cu data exactă a echinocţiilor" (Chevalier, Gheerbrant 1995: 161)[4]. Adevărate emanaţii ale astrului diurn în momentele sale de amploare, aceste păsări ocupă un loc privilegiat în ierarhia populară. Rândunelele sunt considerate sfinte, atât în sate din Moldova (Caşin – Bacău, Moţca – Iaşi, Frătăuţii Noi – Suceava, Vama – Suceava, Pâhneşti – Vaslui) cât şi în Teşila – Prahova (Ghinoiu V: 340), Ucea de Sus – Braşov (Ghinoiu III: 339) sau Ludoş – Sibiu (Budiș 1998: 78), în timp ce despre berze se spune că „îi pacat să [le] strici cuibu', că vin din ţară sfântî" (Caşin – Bacău).

Legendele despre micuţa rândunică implică, de asemenea, simbolistica solară: ea ar fi apărut „dintr-o fată pe care Soarele dorea s-o ia de soţie" (Taloș 2001: 127). Mai exact, există trei tipuri de legende clasificate de Tony Brill (11354, 11357 şi 11358), în care se explică existenţa păsării printr-o legătură cvasi-maritală cu astrul şi prin metamorfozarea în regnul animal, din cel uman. O fată frumoasă s-ar fi transformat în rândunică după ce şi-a văzut soţul (motivul chipului ascuns declanşează aici intriga) sau a fost sărutată de soare (Brill 2005: 324, 326).

În China se crede că „rândunica se refugiază în apă (*yin*, iarna), unde, afirmă Liezi, se preschimbă într-o cochilie, dar redevine rândunică însoţind mişcarea ascendentă a soarelui (*yang*, vara)" (Chevalier, Gheerbrant 1995: 161). Metamorfoza miraculoasă, care ar explica dispariţia în perioada anului când lumina este în descreştere, completează şi profilul popular al berzei: „când pleacă iarna în ţara lor, se fac oameni, iar la întoarcere redevin păsări" (Congazu – Tulcea) (Mușlea, Bîrlea 1970: 301).

Asimilarea lor în registrul cultural creştin a fost firească, Creatorul însuşi fiind reprezentat prin principiul luminii. În satele din Moldova, rândunelele sunt percepute ca semne ale implicării divine: „sânt păsările lui Dumniezău anume trimis de Dânsul ca semn că Dumnezău este aproape. Păsările sânt ocrotite" (Rotăria – Bacău), „casa la care rândunele îşi fac cuib este păzită de Dumnezeu" (Răuceşti – Neamţ), „rândunelele sânt trimise de Dumnezeu la casele iubite de el" (Corni – Galaţi), „la oamenii mai credincioşi" (Zăneşti – Neamţ).

Pretutindeni în România există convingerea că alegerea unei gospodării pentru construcţia cuibului de către aceste păsări reprezintă un semn bun; credinţa este similară şi în spaţiul francez şi a fost consemnată în opera lui Émile Zola: *L'amour, comme les hirondelles, portait bonheur aux maisons*" (1883: 625)[5]. Orice act de distrugere are, în consecinţă, urmări catastrofale asupra familiei şi este încadrat în sfera păcatului, în majoritatea relatărilor înregistrate. Sacralitatea păsărilor este o dată în plus confirmată de acest tabu: „Nu e bine să se strice cuibul

[4] Acceaşi meteorologie tradiţională făcea parte din cunoaşterea comună în Bucovina, potrivit lui Simeon Florea Marian: „când încep a veni rândunelele de prin ţările cele calde, unde petrec ele peste iarnă, e semn cum că şi primăvara a sosit şi că mult n-are să ningă. Iară când se duc rândunelele de pe la noi, atunci nu e departe nici iarna" (1883: 118–119).

[5] Zona în care a fost atestată această credinţă populară se află în nord-estul Franţei: „în Lorraine, mai ales în regiunea Metz, rândunica este îndrăgită şi poartă noroc casei pe care a ales-o ca să îşi facă cuibul. Cel care omoară o rândunică va fi victima unei nenorociri" (Westphalen 1934; vezi https://www.gerbeaud.com/nature-environnement/hirondelle-printemps-disparition.php)

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

rândunelelor căci vine pedeapsî de la Dumnezeu" (Matca – Galaţi). „Oamenii se feresc să strice aceste cuiburi. Dacă le strică sânt bătuţi de Dumnezeu" (Răiuţ – Galaţi). Statutul lor privilegiat este cunoscut şi de românii din Bulgaria: „nu goneam [rândunica], unii zice că-i bun [să-şi facă cuib]" (Starooryahovo) (Ţîrcomnicu, David 2012: 64).

Atât berzele, cât şi rândunelele aduc noroc la casă, potrivit credinţelor populare ce depăşesc graniţele ţării noastre. În plus, „berzele păzeau casa de foc" (Buciumi – Bacău), credinţa fiind înregistrată şi alte opt localităţi din patru judeţe ale Moldovei. Acest paratrăsnet magic era cu deosebire important pentru acoperişurile uşor inflamabile, făcute din paie, stuf sau şindrilă: „casele pe care-şi fac berzele cuib sânt păzite de trăznet şi fulger" (Storneşti – Iaşi). „Este o casă cu noroc, ferită de toate relele şi în special de trăsnet" (Vădurele – Neamţ). În satul Hălmăgel din Argeş, această putere este specifică pentru cealaltă vestitoare a primăverii: „unde au cuib nu trăzneşte niciodată. Cuibul rândunicii nu e atins de nimeni" (Ţîrcomnicu 2011: 267). Tot ceea ce ţine de principiul ignic, atribuit soarelui, se subsumează în mentalul tradiţional celor două entităţi avimorfe.

Frecvenţa foarte mare a convingerii că rândunica şi barza aduc cărbuni aprinşi în cioc şi incendiază casa unde i-a fost stricat cuibul demonstrează apartenenţa lor la bestiarul solar. În anul 2017, în satul ieşean Şipote, temerea legată de acest gest era încă intensă: „Fereascî Dumnezău! Ai păcat mari sî strâci un cuib di rândunicî. Zâci cî dă foc. Aşa sî vorbé"; iar multitudinea atestărilor în toate zonele ţării explică vigoarea cu care acest tabu a ajuns la noi.

Deşi nu este fizic posibil (lucru pe care îl vom întâlni şi în următorul subcapitol, privitor la ideea că şarpele suge lapte vacilor sau al femeilor), mărturiile de pe teren indică faptul că berzele aduc foc cu pliscul. Rândunelele, fiind şi ele nişte hierofanii solare, cară „cărbune [aprins] în cioc şi casa ia foc" (Sodomeni – Iaşi).

Principiul care stă la baza căldurii şi luminii solare poate fi, aşadar, manevrat de cele două specii de păsări migratoare, asemenea unor zeităţi. Ele capătă astfel ceva din aura păsărilor mitlogice ale culturii universale, cum sunt Basan, care suflă foc, din folclorul japonez, pasărea Benu, în imaginarul antic egiptean, Pheonix la greci, Roc la arabi etc. Dacă punem alături de aceste reprezentări imaginea comună a înaripatelor noastre, putem înţelege mai bine declaraţii precum cele ce urmează, referitoare la „crima" de a strica vreun cuib: „barza vine apoi cu jar şi dă foc casei" (Ludaşi – Bacău), îl azvârle (Şendriceni – Botoşani) de supărare (Mihăileni – Botoşani), dar şi rândunelele „aduc foc, îţi spui!" (Mănăstirea-Caşin – Bacău)[6].

Cele două păsări sunt în consecinţă încadrate în mod similar şi în planul coerciţiei sacre, orice încălcare a acestei legi fiind implicit un păcat, după cum declară numeroşi subiecţi din Moldova, dar şi din alte zone ale ţării, precum satul constănţean Albeşti: „e păcat să-i strici cuibul. Rândunica e o pasăre care nu strică nimic. Ca barza" (Ghinoiu V: 340). O astfel de încadrare simbolică este justificată mai întâi de accepţiunea că sunt „sfinte", vin din „ţara lui Dumnezeu"[7], cum am văzut mai

[6] În trei sate din judeţul Sălaj a fost consemnată aceeaşi convingere magică: „era interzis să-i strici cuibul [berzei] sau să-i iei puii, că aduce jar în cioc şi-ţi aprinde casa. La fel şi rândunelele, aprind casa" (Ghinoiu III: 339-340. De asemenea, în *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarele B.P. Hasdeu* apar atestări ale credinţei că barza incendiază din răzbunare casa în 24 de localităţi. Vezi Muşlea, Bârlea 1970: 300).

[7] Simplul fapt că din sumedenia de păsări care revin o dată cu perioada de intensitate a luminii

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

sus, şi, în al doilea rând, din procesul mental de antropomorfizare a comportamentului animalier. Această apartenenţă la sacru este transparentă şi în portretul cultural făcut berzei de Simeon Florea Marian, la finele veacului al XIX-lea:

> zburând, se duce până unde se află foc şi luând un tăciune aprins în clobanţ şi întorcându-se cu dânsul îndărăpt aprinde cu dânsul casa unde i-a fost cuibul şi bate din aripi ca să se aprindă tot mai tare (Marian II 1883: 330).

Credinţa poate fi decodată ca un indiciu că barza (denumită *cocostârc* în lucrarea folcloristului bucovinean) cunoaşte tărâmul originar al focului şi îl poate manevra fiind ea însăşi o întrupare ignică, dar informaţia poate fi înţeleasă şi într-un registru denotativ, sugerând că pasărea pleacă pur şi simplu să caute foc. Totuşi, abilitatea de a transporta cărbuni aprinşi rămâne o caracteristică supranaturală a berzei.

Văzut ca muncă grea, „eli o carat atâtea hiibitucuri, vrescureli mici, pân' ce-o făcut cuibu' " (Corni – Botoşani), efortul a crea un spaţiu pentru depunerea ouălor şi creşterea puilor devine în relatări o acţiune similară cu activităţile umane: „aşa e bine, să nu strici casa altuia, munca. [Cuiburile] sunt construite cu clonţul, din lut, din pământ" (Buhalniţa – Iaşi)„Eli, săracili, aduc în cioc fiecari strop di glod, fiecari pai, munceşte atâta şî-i mari păcat sî li strâşi munca" (Odaia Bursucani – Vaslui). Această percepţie, înregistrată în urmă cu patru decenii, nu pare să fi suferit vreo schimbare dacă o comparăm cu declaraţiile arhivate în anul 2018: „când lumea munceşti la o căsuţî ca s-o ridici, vedi [cât e de greu, iar rândunica] cu păişoru' acela plin di glod şî vini, faci cuibuşoru' ii, cum sî-i strici cuibuşoru' ăla?!" (Şipote – Iaşi); „ai văzut cum clădeşti omu' şî dă cu mistria pi păreti; [pasărea] cu ciocu' carî ş-aşa di frumos aşazî, ezact cum aşazî omu' mortar pi păreţi" (Cişmea – Botoşani). Răsfrângerea stării proprii a privitorului peste obiectul contemplaţiei şi învestirea actantului cu trăirea umană ţine deopotrivă de nevoia interioară de a face parte dintr-un sistem cu reguli familiare şi de „domesticirea" mentală a fiinţei care acceptă apropierea oamenilor.

Empatia cu efortul construirii şi drama de a-ţi pierde adăpostul defineşte, de asemenea, concepţia populară despre cealaltă pasăre zărită în apropierea locuinţelor: cuibul „este clădit de berze cu greu şi este păcat să-l strici, spun subiecţi botoşăneni din Rediu – Rădăuţi-Prut, iar cei din Tătăruşi – Iaşi exprimă o adevărată compasiune pentru această presupusă corvoadă: „ie cât sâ năcăjăşti când faci cuibu' acela cu ciocu…". Concluzia nu poate fi decât una: „este păcat să strici cuiburile lor, căci ea îşi adună câte un pai pentru cuib. Se spune că te blastămă să umbli ca ea" (Ibăneşti – Botoşani).

Raportarea la comportamentul animalier nu ţine cont deloc de caracteristicile biologice general răspândite (cele mai multe vieţuitoare îşi construiesc sau găsesc un spaţiu propriu securizant) şi creează o echivalenţă între regnuri: „la nici o pasâri nu-i bini sî-i strâci cuibu', cum nici casa me nu-i bini sî o strâci" (Conceşti – Botoşani), „nu-i bini sî li strâci cuibu', îi ca şi cum ai strâca o casî di om" (Sadova – Suceava),

solare doar acestea două acceptă o vecinătate strânsă cu omul creează în mentalul tradiţional o potenţare reciprocă a calităţilor. Pe de o parte, rândunica/ barza dovedesc o înzestrare supranaturală şi acţionează ca nişte hierofanţi (ai soarelui, ai voinţei divine), pe de altă parte, fiindcă are loc o selecţie a gospodăriilor din comunitate, motivul alesului, al eroului special, este actualizat în mentalul colectiv şi oamenii care le găzduiesc primesc o confirmare publică a faptului că sunt curaţi, credincioşi, buni etc. şi promisiunea că va urma o perioadă fastă pentru familie.

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

„ca sî cum ai spargi o casî” (Frumosu – Suceava). Procesul de formare a unui tabu foloseşte, în consecinţă două tipuri de resorturi. Unul are o natură pragmatică, fiindcă acţionează prin garantarea bunăstării familiale şi inducerea sentimentului de teamă că totul poate fi pierdut dacă nu este respectată interdicţia (în cazul nostru de a nu afecta în nici un fel cuiburile de păsări), în timp ce a doua pârghie este afectivă, pentru că provoacă o identificare a propriei persoane cu soarta păsărilor.

Aceeaşi tendinţă de a căuta ecouri şi reflecţii ale sinelui în lumea exterioară a dus la impresia că: „rândunica nu lucrează dumineca la cuib” (Mihăieşti – Suceava), „dacă le strici cuibu’ nu-i bine, că-i doar o casî făcutî şî carî cu gura câti un picuţ di pământ. Duminica nu lucrează rândunelele” (Valea Glodului – Suceava). Creştinismul cosmic (Eliade 1980: 246)[8] poate fi regăsit şi aici, sub forma unei orânduieli universale a firii ce slăveşte Creatorul în ultima zi a săptămânii. Această concluzie rezultă în mod logic din încadrarea acţiunii de a face un cuib la categoria unui travaliu anevoios; potrivit analogiei magice, aşa cum omul munceşte doar în zilele obişnuite, tot aşa şi rândunica se odihneşte de sărbători.

Al treilea mod prin care cele două specii de păsări călătoare sunt umanizate în viaţa pe care o împart cu membrii comunităţii este atribuirea capacităţii de a profera imprecaţii. „Te blastămă” barza dacă îi strici cuibul, se spunea în Caravaneţu – Teleorman, în anul 1885 (Muşlea, Bîrlea 1970: 300), şi tot aşa se crede şi azi în numeroase sate din Moldova, atât despre berze, cât şi despre rândunele, ba chiar există convingerea că cele din urmă „te blestemă şi mai rău ca berzele” (Băceşti – Vaslui). „Rândunica te blestemă de nu mai ai nici mamă, nici tată”, cred şi vrâncenii din Boloteşti, ceea ce se află în deplin acord cu aşteptarea ca, după ce strici cuibul, să îţi moară mama (Dobrovăţ – Iaşi, Ţibeni şi Straja – Suceava). Credinţa a fost culeasă în aceeaţi formă pe malul sudic al Dunării, la Ostrov: „nu trebuie să le fărâmi [cuiburile] că cică ele blestemă” (Ghinoiu II: 266), dar şi din Oltenia: „e păcat să le strici cuibul, că te bleastemă rândunica şi te îmbolnăveşti” (Leu – Dolj) (Ghinoiu I: 355).

Formula pe care ar folosi-o micuţa pasăre când îţi descoperă sălaşul distrus ar avea o formă lingvistică: «Mă-ta în tuci/ Tat-tu în furci/ Şi copiii în căldăruşi»” (Repedea – Vrancea). Asemănarea frapantă cu fenomenul cultural al *descolindatului* adaugă o tuşă în plus la imaginea antropomorfizată a rândunicii, fiindcă formulele folosite cu prilejul acestui obicei de iarnă dovedesc aceeaşi structură şi funcţie magică. Aşadar, păsările muncesc ca oamenii, urmează calendarul lor creştin, se supără şi se răzbună prin aceleaşi procedee magice[9].

[8] „Este vorba de o nouă creaţie religioasă, proprie sud-estului european, pe care noi am numit-o «creştinism cosmic», pentru că, pe de o parte, ea proiectează misterul cristologic asupra naturii întregi, iar pe de altă parte, neglijează elementele istorice ale creştinismului, insistând, dimpotrivă, asupra dimensiunii liturgice a omului în lume”.

[9] Un exemplu suplimentar privitor la faptul că păsările călătoare în cauză se supun sistemului de credinţe magice este convingerea că barza ar oferi un sacrificiu pentru *spiritus loci*, aidoma oamenilor. Proprii pui devin dijmă (Rânghileşti – Botoşani), jertfă (Vatra Moldoviţei – Suceava). Selecţia naturală este transformată, aşadar, sub forma unei proiecţii a riturilor de construcţii. „Când eli pleacî, lasî un pui dijmî omului pi casa, căruia o stat; ăl ieu cu pliscu şî-l aruncî în curti” (Pădureni – Vaslui). În anul 1885 a fost consemnată această credinţă în Măluşteni – Covurlui (azi Galaţi), Storneşti – Iaşi, Glîmbocel – Muscel (Argeş), Cârligi – Neamţ, Brăhăşeşti – Tecuci (Galaţi) (Muşlea, Bârlea 1970: 301). Apărută cu doi an mai devreme, cartea de ornotologie a lui Simean Florea Marian, atestă de asemenea acest comportament ritual aviar: „cocostârcul în tot anul, după ce şi-a scos puii, aruncă pre unul dintre aceştia

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

Petru Caraman a descoperit componenta imprecaţiilor a colindatului şi a fundamentat-o într-o lucrare amplă, prin metoda comparativistă. Vorbele atribuite rândunicii se pot încadra cu uşurinţă, în ceea ce savantul numeşte „formule care au ca scop să provoace o nenorocire familiei sau vreunui membru al ei", cel mai cunoscut exemplu de acest fel fiind foarte apropiat: „Câte pene pe cucoşi/ Atâţia copii burduhoşi!" (1997: 24–25). Pasărea doreşte răul întregii familii, prin indicarea precisă a unor moduri violente prin care survine sfârşitul: femeia ajunge în ceaun, bărbatul va avea un accident în furcile casei căreia i-a fost distrus norocul o dată cu cuibul, iar copiii ajung să umple în mod nefiresc căldările. Pustiirea imediată a locului apare şi în formulele de descolindat: „Unde şade masa/ Să tragem la vară cu coasa!" (Caraman 1997: 26).

La nivel structural, „blestemul rândunicii" aparţine de *tipul imprecativ obişnuit* care „exprimă (...) una sau mai multe dorinţe funeste, realizabile în viitor", precum în versurile: „Bureţi/ Pe pereţi,/ Urzici/ Pe uşi!" (Caraman 1997: 24–25). Valoarea magică a cuvântului este potenţantă de porunca fermă adresată de iniţiaţi (colindătorii, respectiv de rândunică, în calitatea sa de hierofanie solară), iar realitatea începe să se modifice. Convingerea generală că gravitatea gestului comis – refuzul de a primii colindătorii sau distrugerea cuibului – va atrage ne greşit nenorociri asupra gospodăriei construieşte o cheie unică de interpretare a oricăror evenimente nedorite vor surveni. Aşa se explică faptul că în mod frecvent în satele din Moldova locuitorii sugerează drept cauză magică a incendiilor o posibilă acţiune distructivă asupra cuiburilor de barze sau de rândunele. Dacă respectarea setului de legi tradiţionale induce o stare de linişte interioară şi de încredere într-un parcurs favorabil, deducţia firească spune că a avut loc o încălcare a orânduielii, de vreme ce au avut loc întâmplări nefaste.

Pe de altă parte, viaţa în armonie cu aceste înaripate atrage o serie de beneficii „probate" în opinia comunităţii. Pe lângă promisiunea generală a norocul atras la casă, se spune despre „cuibul de barză [că] asigură prosperitatea ogoarelor celui pe a cărui casă se află" (Taloş 2001: 18), în timp ce distrugerea cuiburilor lor şi a celor de rândunele fac să nu mai rodească ţarina (Mehadica – Caraş-Severin) (Ghinoiu II: 267). Puterea de a aduce mană la casă este exprimată şi prin natura specială a picioroangei carnivore, ea elimină dăunătorii din preajma gospodăriei, căci o fereşte de „şerpi, broaşte, ulii, insecte" (Muşlea, Bârlea 1970: 300).

Încărcătura solară a acestor două păsări migratoare le-a atras şi o aură oraculară, o dată prin faptul că pot alege casele „curate" la nivel magic – „unde e casă pustie cuib nu fac [rândunelele]" (Graţcov Colibi – Vidin) (*Sărbători* 2010: 171), şi a doua oară prin revelarea modului în care va decurge vara, după cum sunt văzute prima oară, după revenirea din ţările calde. Starea de sănătate a celui ce le priveşte, anturajul său şi chiar anii pe care îi mai are de trăit pot fi cunoscute dinainte, potrivit acestor superstiţii (Muşlea, Bîrlea 1970: 300–301). Şi mai semnificativă apare practica de a le cere acestor zburătoare o ameliorare a aspectului fizic ce trimite, din punct de vedere cromatic, la simbolistica solară.

Mărţişorul purtat fără întrerupere la gât sau la încheietura mâinii este uneori

jos stăpânului de casă în semn de recunoştinţă şi mulţămită, pentru că l-a lăsat să-şi facă cuibul său pe casa acestuia şi pentru că prin tot timpul cât a stat aicea nu i s-a întâmplat nici o neplăcere din partea căsaşilor" (II: 331).

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

scos atunci când sunt văzute întâia oară berzele, iar gestul poate fi vazut şi ca o încercare de influenţare a viitorului pe care ele îl prevestesc. Fiindcă pielea albă, curată, nearsă de soare constituia altădată o normă estetică pentru fetele nubile, ele îşi smulgeau şnurul de mărţişor şi spuneau, în timp ce îl aruncau după berze: „Na-ţi negreţele şi dă-mi albeţele!" (Ciobanul – Constanţa) (Muşlea, Bîrlea 1970: 301). În mod similar, la Cişmea, judeţul Botoşani, oamenii consideră păsările migratoare un intermediar al frumuseţii ideale, al strălucirii tonice: „când vin rândunelili zâcem: «Na-ţ aluneli,/ Dă-mˇ rumineli!»".

De altfel, o altă categorie a pedepsei pentru distrugerea cuiburilor de rândunică ţine de însemnarea fizică a „criminalului", fie că acesta e om sau animal. Cele mai multe relatări indică faptul că persoana care le-a deranjat sălaşul va face pistrui pe faţă sau „aluniţe", iar o explicaţie este construită pe principiul analogiei magice: „dacî strici cuibu' lor, atunci faci chistrui pi faţî, cum sânt chistruiti oaule lor" (Liteni – Suceava). Nu puţine sunt însă nici mărturiile despre faptul că mâna cu care a fost stricat cuibul se usucă sau suferă un accident grav (fractură). Cazurile aşa-zis reale din comunitate întăresc forţa acestei convingeri cu fapte ce au la bază din nou similitudini între gesturile umane şi reacţia entităţilor superioare: „un om din sat a împuşcat o barză în picior şi a avut un copil şchiop" (Bucşani – Giurgiu) (Ghinoiu V: 340).

Cei care nu cunosc tabuul nu sunt scutiţi de mutilare, motiv pentru care sătenii trăiau adevărate angoase la aflarea veştii despre o astfel de poznă: „văleu, când strica vreun copil cuibul, ci jăli mai era!" (Buciumi – Bacău). Pisica rămânea fără urechi, fiindcă ele se uscau şi cădeau în urma atacului asupra puilor de rândunele (Preuteşti, Urecheni şi Zăneşti – Neamţ), „chiora" (Frumosu – Suceava) ori murea (Boloteşti – Vrancea).

Aceşti doi protectori avimorfi ai căminului apar în unele naraţiuni în relaţie cu cea de-a treia prezenţă privilegiată. În legendele tip 11187, *Barza nu are limbă*, pasărea militează pentru moralitate: o femeie îşi scoate copilul în curte cu un blid de lapte când o viziteatează ibovnicul. Şarpele vine şi bea din farfurie (motiv universal despre care vom vorbi în cele ce urmează), dar barza îl atenţionează şi îl ameninţă că o va da în vileag pe nevastă la soţul ei. Şarpele îi răspunde că trebuie să se liniştească dacă nu vrea să păţească ceva, „deoarece acea casă se clădise şi pe culcuşul lui" (Brill 2005: 286). Planul secundar al acestei povestiri explicative înglobează credinţele despre riturile de construcţie şi jertfa zidirii. Apariţia neaşteptată a reptilei (*Natrix natrix*) este luată adeseori ca o hierofanie a duhului chtonian, motiv pentru care şi „şarpele casei" face obiectul unui tabu. Este interesant însă aici să vedem relaţia dintre cele două vieţuitoare asociate în plan magic cu căminul: barza apare ca un apărător al dreptăţii şi este pedepsită pentru asta (şarpele îi retează limba), iar reptila îşi ia ofranda de mâncare pe deplin conştient de natura sa amfitrionică.

Rândunica apare drept fiică a şarpelui (de apă), într-o ipostază dramatică: ea zboară deasupra apelor pentru a căuta capul strivit al tatălui. Legendele tip 11340, *Maşa*, culese în Transilvania, au ca eroină o fată pe cămaşa căreia s-a aşezat şarpele (aşa cum adeseori se povesteşte că ar face reptilele de casă, căutând căldura patului) pentru a o forţa să îl ia de bărbat. Din această uniune şi căsnicie subacvatică s-au născut o fată şi un băiat, ulterior transformaţi de durerea mamei rămase văduvă în rândunică şi privighetoare (Brill 2005: 316). Păsările migratoare şi şarpele de casă

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

generează un adevărat sistem de credinţe ce gravitează în jurul vieţii de familie, iar punctele lor convergente nu se opresc aici.

(*urmare în nr. 1/2020*)

Bibliografie

Amzulescu 1974: Al. I. Amzulescu, *Cântece bătrâneşti*, Bucureşti, Editura Minerva.

Berdan 1986: Lucia Berdan, *Balade din Moldova. Cercetare monografică*, Cu un capitol de etnomuzicologie de Viorel Bârleanu şi Florin Bucescu, Caietele Arhivei de Folclor, VI, Iaşi.

Bilţiu 1996: Pamfil Bilţiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculaţi, sculaţi, boieri mari!*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Brill 2005: Tony Brill, *Tipologia legendei populare româneşti*, vol. I, *Legenda etiologică*, Prefaţă de Sabina Ispas, Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Budiş 1998: Monica Budiş, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice şi religioase de apărare*, Bucureşti, Editura Paideia.

Caraman 1997: Petru Caraman, *Descolindatul în Orientul şi sud-estul Europei. Studiu de folclor comparat*, Ediţie îngrijită şi postfaţă de Ion H. Ciubotaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Caraman 2006: Petru Caraman, *Porţile monumentale ale României*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", nr. VI, Iaşi.

Chevalier, Gheerbrant 1995: Jean Chevalier, Alain Gheerbrant (coord.), *Dicţionar de simboluri*, vol. III, Traducere de Michaela Slăvescu, Laurenţiu Zoicaş (coord.), Bucureşti, Editura Artemis.

Ciubotaru 2006: Ion H. Ciubotaru*, Limpeziri*, introducere la Petru Caraman, *Porţile monumentale ale României*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", nr. VI, Iaşi.

Chiţimia 1992: Silvia Chiţimia, *„Şarpele mediator" în folclorul românesc*, în *Imagini şi permanenţe în etnologia românească*, Chişinău.

Chopin, Ubicini 1856: .M. Chopin, A. Ubicini, *Provinces Danubiennes et Roumaines,* Paris, Firmin Didot Frères.

Dumistrăcel 2001: Stelian Dumistrăcel, *Până în pânzele albe. Expresii româneşti. Biografii – motivaţii*, Ediţia a II-a, revazută şi augmentată, Iaşi, Editura Institutul European.

Eliade 1980: Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

Encyclopedia 1914: *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, Edited by James Hastings. Volume XI, New York, Charles Scribner's Sons.

Ermacora 2017: Davide Ermacora, *The comparative milk-suckling reptile*, în „Anthropozoologica", 52(1), p. 59–81 .

Frazer 1980: James George Frazer, *Creanga de aur*, vol. V, Traducere de Octavian Nistor, note de Gabriela Duda, Bucureşti, Editura Minerva.

Ghinoiu 2009: *Sărbători şi obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele* ***Atlasului etnografic român****,* Coordonator general Ion Ghinoiu, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001-2004. Vol. V, Bucureşti, Editura Etnologică.

Lecouteux 2013: Claude Lecouteux, *The Tradition of Household Spirits. Ancestral Lore and Practices*. Translated by John E. Graham, Rocester, Inner Traditions.

Marian 1883: Simeon Florea Marian, *Ornitologie poporană română*, vol. I, II, Cernăuţi, Tipografia R. Eckhardt.

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)

Mesnil 1997: Mariane Mesnil, *Etnologul între şarpe şi balaur*, Cuvânt-înainte de Paul H. Stahl, Tradus în limba română de Ioana Bot şi Ana Mihăilescu. Bucureşti, Editura Paideia.
Muşlea, Bîrlea 1970: Ion Muşlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din Răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, Bucureşti, Editura Minerva.
Niculiţă-Voronca 2008: Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile şi credinţele poporului român adunate şi aşezate în ordine mitologică*, Ediţie îngrijită de Iordan Datcu, vol. II, Bucureşti, Editura Saeculum Vizual.
Pamfile 2006: Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*, Ediţie îngrijită şi prefaţată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Vestala.
Gorovei 1941; Artur Gorovei, *Şerpele de casă. Cercetări de folclor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare", seria III, tomul XI.
Sărbători 2010: *Sărbători şi obiceiuri. Românii din Bulgaria*, vol. I. Bucureşti, Editura Etnologică.
Taloş 2001: Ion Taloş, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicţionar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.
Ţîrcomnicu 2011: Emil Ţîrcomnicu (coord.), *Sărbători şi obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele **Atlasului etnografic român**. Rudarii românofoni din Bulgaria*, vol. II, *Valea Dunării*, Bucureşti, Editura Etnologică.
Ţîrcomnicu, David 2012: Emil Tîrcomnicu, Lucian David, *Sărbători şi obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele **Atlasului etnografic român**. Rudarii românofoni din Bulgaria*, vol. III, *Regiunea Varna*, Bucureşti, Editura Etnologică.
Westphalen 1934: R. De Westphalen, *Petit dictionnaire des traditions populaires messines*, Metz, Imprim. du Jourmal „Le Lorrain".
Zola 1883: Émile Zola, *Au bonheur des Dames*, Paris, Carpentier.

Zoomorphic Protectors of the Home. A Perspective Suggested by Unpublished Documents from The Folklore Archive of Moldavia and Bucovina

Belief in animal protectors from around the home managed to reach present times almost unchanged in Romania. In this respect, the paper publishes for the first time information gathered in The Folklore Archive of Moldavia and Bucovina, founded in 1970. The two sub-sections are based both on a bibliographic and field information perspective on swallows, storks, and on the snake of the house respectively. The close relationship with these animals is on one hand created by the conviction that birds bring good fortune to the house they nest in, and on the other hand by the belief that each house has a protecting serpent. None of these can be killed or even disturbed by people since great misfortune will follow. The swallows and the storks will set the house on fire if their nests are destroyed and the death of the snake will also end the life of the inhabitants, because they are presented as double egos. This later perspective can be supported both by personal stories and folk ballads on the lad who grew together with the serpent beneath the house. There are also many legends on swallows and storks backing up the mythological image of these migratory birds. The active beliefs also influenced architecture and crafts, since people felt the need to decorate their houses, gates and house objects mainly with the image of the snake, but also with representations of the swallow. The conviction is so strong that even animals who harm the birds are believed to suffer from their revenge. The portraits are obviously drawn in a humanizing manner in order to support the idea of special creatures coming to help the entire household. While the birds have a solar projection, since they come in Romania with the spring and leave when the day is getting shorter, the serpent keeps his sepulchral aura that has been documented ever since Roman Antiquity.

BDD-A30780 © 2019 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:27 UTC)